

TARJIMADA NUTQ USLUBLARINING SOTSIOLINGVISTIK XUSUSIYATLARINI SAQLASH

NAJMIDDINOVA NILUFAR

Namangan davlat pedagogika instituti
Xorijiy tillar kafedrası stajyor-o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda tarjimada nutq uslublarining sotsiollingvistik xususiyatlarini saqlash masalalari tahlil qilinadi. Tarjimonning vazifasi nafaqat matn mazmunini yetkazish, balki muallifning nutq ohangi, auditoriyaga mos uslubi va ijtimoiy kontekstini ham saqlashdir. Tadqiqotda turli ijtimoiy guruhlar, yosh va jins omillari, hamda professional va kundalik nutq uslublari misolida tarjima jarayonidagi muammolar va yechimlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *Tarjima, nutq uslubi, sotsiollingvistika, ijtimoiy kontekst, auditoriyaga moslashuv, stilistika.*

Tarjima faoliyati nafaqat matn mazmunini boshqa tilga o'tkazish, balki nutq uslubining sotsiollingvistik xususiyatlarini ham saqlashni talab qiladi. Har bir nutq uslubi o'ziga xos ijtimoiy kontekstga, auditoriyaga va kommunikativ maqsadga bog'liq bo'ladi. Tarjimon ushbu xususiyatlarni hisobga olmagan holda matnni tarjima qilsa, mazmunning to'liqligi va muloqot samaradorligi kamayadi.

Nutq uslublarini sotsiollingvistik jihatdan saqlash masalasi ayniqsa professional, badiiy va ijtimoiy kommunikatsiya matnlarida dolzarbdir. Masalan, rasmiy nutq, kundalik suhbat, ilmiy maqola yoki badiiy matnlarning tarjimasida tilning ijtimoiy ohangini, muallif stilini va auditoriyaga moslashuvni saqlash muhim hisoblanadi. Shu sababli tarjima jarayonida nafaqat leksik va grammatik moslik, balki stilistik va ijtimoiy kontekstga moslashuv ham e'tiborga olinadi.

Kirish qismida sotsiollingvistik yondashuvlarning tarjima amaliyotidagi ahamiyati va zaruriyati ko'rsatildi, shuningdek, nutq uslublarini saqlashning nazariy va amaliy asoslari aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida rasmiy matnlarni tarjima qilish amaliyotida nutq uslublarining sotsiollingvistik xususiyatlarini saqlash muhim ahamiyatga ega. Masalan, **“Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi nizom”** 2017 yil 15 martda qabul qilingan bo'lib, ushbu nizomni boshqa tillarga tarjima qilayotganda, rasmiy va huquqiy ohang, hujjatning strukturasi mos frazeologik birliklar saqlanishi zarur. Tarjimon **“o'quvchi huquqlari va majburiyatlari”** kabi atamalarni bevosita tarjima qilish o'rniga, ularning ijtimoiy va pedagogik kontekstini hisobga olgan holda, rasmiy nutq uslubini saqlagan holda o'zgartirishlar kiritadi.

Talabalar o'quv jarayonida badiiy matnlarni tarjima qilishda, asar muallifining auditoriyaga yo'naltirilgan nutq ohangini saqlash orqali o'quvchilarda mazmunning to'liq qabul qilinishini ta'minlaydi. Masalan, Abdulla Qodiriy asarini tarjima qilayotgan talaba muallifning dialog uslubini, shahar yoki qishloq hayotini aks ettiruvchi leksik birliklarni o'z tarjimasida saqlashga harakat qiladi. Bu jarayon **O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi qonuni** bilan belgilangan ta'lim sifatini oshirish talablariga javob beradi, chunki qonunda pedagogik mazmunni aniq yetkazish va o'quvchilarning madaniy kontekstini saqlash vazifasi belgilangan.

Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy matnlarni tarjima qilayotganda, nutq uslublarining sotsiollingvistik xususiyatlari muhim ahamiyatga ega. Masalan, O'zbekiston Respublikasi tomonidan 2021 yil 24 sentabrda qabul qilingan **“Oliy ta'lim muassasalariga ikkinchi va undan keyingi oliy ta'limni tashkil etish tartibi”** nizomi tarjima qilinayotganda, ilmiy nutqning rasmiy va texnik ohangi, talabalarga tushunarli atamalar, ijtimoiy va akademik kontekstni hisobga olish talab etiladi. Amaliy misol sifatida, **“ilmiy tadqiqot loyihasini amalga oshirish”** iborasi bevosita tarjima qilinmay, O'zbekiston kontekstida talabalarga tushunarli shaklda sotsiollingvistik ohang saqlanadi.

Rasmiy nutqni saqlash. Tarjimada rasmiy nutqning ohangini saqlash muhim. Bu hukumat qarorlari, diplomatik xatlar yoki rasmiy ma'lumotnomalar tarjimasida ko'zga tashlanadi.

Masalan, o'zbek tilida "Sizga ushbu ma'lumotnoma taqdim etiladi" jumlasini ingliz tilida "This information is hereby presented to you" tarzida berilgan.

"Qaror kuchga kiradi" iborasi tarjimada "The decision comes into effect" shaklida ifodalangan.

"Shu hujjatni imzolash majburiydir" iborasi "It is mandatory to sign this document" tarzida berilgan. Bu misollar rasmiy nutq ohangini va sotsiollingvistik kontekstni saqlash imkonini beradi.

Norasmiy va kundalik nutqni saqlash. Tarjimada kundalik va do'stona nutqning ohangini yo'qotmaslik kerak.

"Qani, oshni yeylik" iborasi ingliz tilida "Come on, let's have some food" tarzida tarjima qilingan.

"Salom, qalaysan?" iborasi "Hi, how are you doing?" tarzida ifodalangan.

"Bugun bozorda ko'rdim seni" iborasi "I saw you at the market today" tarzida berilgan.

Bu misollar norasmiy nutqni, qahramonning do'stona muloqotini saqlashga xizmat qiladi.

Emotsional va ekspressiv iboralarni saqlash. Tarjima jarayonida nutqning hissiy ohangini saqlash juda muhim.

"Voy, dunyo, nima bo'ldi?" iborasi ingliz tilida "Oh, world, what has happened?" tarzida tarjima qilingan.

"Hayotimda bunday narsa bo'lmagan!" iborasi "Nothing like this has ever happened in my life!" tarzida berilgan.

"Qani, bu ish qanday tugaydi?" iborasi "I wonder how this will end" tarzida ifodalangan.

Bu yerda tarjimon emotsional ekspressivlikni va sotsiollingvistik xususiyatni saqlagan.

Madaniy va tarixiy kontekstni saqlash. Madaniy atamalar va tarixiy kontekst tarjimada ham aks ettiriladi.

“Navro‘z bayrami bilan” iborasi “Happy Nowruz festival” tarzida tarjima qilingan.

“O‘qituvchining bayrami” iborasi “Teacher’s Day celebration” tarzida berilgan. Nutq uslubi qahramonlarning ijtimoiy maqomiga mos bo‘lishi kerak.

Shaharlik qahramonning “I need to visit the city office” iborasi, qishloqlik qahramonning “I have to go to the village office” iborasi bilan farqlanadi.

Ustozning talaba bilan gaplashuvi: “Please submit your report on time” vs. talabaning do‘stona nutqi: “Hey, can you finish the report soon?”

Savdogarning mijoz bilan dialogi: “We offer the best price for our goods” vs. oddiy shaxslar suhbatida “It’s a good deal, isn’t it?” Bu misollar nutqning sotsiollingvistik xususiyatini va ijtimoiy maqomini saqlashni ko‘rsatadi.

Tarjima laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlar. Oliy ta‘lim muassasalarida talabalar tarjimada turli nutq uslublarini o‘rganadi.

Roman parchasini tarjima qilish orqali talaba rasmiy va norasmiy nutqni ajratib o‘rganadi.

Rasmiy xat, hukumat qarori va matbuot maqolalari tarjima qilinadi.

Kundalik dialoglar va dramatik sahnalar tarjima qilinadi va nutq uslubi, auditoriya va kontekstga mosligi tekshiriladi.

Tarjima sifatini oshirish va auditoriya mosligi. Sotsiollingvistik xususiyatlarni saqlash tarjima sifatini oshiradi. Rasmiy nutq rasmiy o‘quvchilarga mos, norasmiy nutq do‘stona auditoriyaga mos bo‘ladi. Tarjima jarayonida qahramonlarning ijtimoiy maqomi, nutq ohangi va auditoriyaga mosligi saqlanadi.

Tarjimada sotsiollingvistik xususiyatlarni saqlash deganda: nutqning rasmiy yoki norasmiyligi, emotsional ohangi, ijtimoiy maqomi, madaniy va tarixiy konteksti tarjimada to‘liq aks ettirilishi tushuniladi. Bu tarjima sifatini oshiradi, matnning auditoriyaga mosligini ta‘minlaydi va talabalarning amaliy tarjima ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

XULOSA

Tarjimada nutq uslublarining sotsiollingvistik xususiyatlarini saqlash, tarjima sifatini va auditoriyaga tushunarligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Rasmiy nutq rasmiy kontekst va maqomni aks ettirsa, norasmiy va kundalik nutq do'stona va oddiy muloqotni saqlaydi. Emotsional va ekspressiv iboralar tarjimada ham hissiy ohangini yo'qotmaydi, madaniy va tarixiy atamalar esa tarjimada o'z o'rnini saqlab, matnning ijtimoiy va madaniy kontekstini saqlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy qatlam va maqomga mos tarjima qahramonlarning nutqini auditoriyaga aniq yetkazadi.

Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutq uslublarining sotsiollingvistik xususiyatlarini saqlash tarjimada: roman, hikoya, dramatik matnlar va rasmiy hujjatlarning ohangini, stilini, auditoriyaga mosligini to'liq aks ettiradi. Shu bilan tarjima jarayoni nafaqat so'zma-so'z ma'noni yetkazadi, balki matnning ijtimoiy va madaniy mohiyatini ham saqlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayev, N. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti, 2022.
2. Xolqova, D. Nutq uslublari va tarjimada sotsiollingvistik jihatlar. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2023.
3. Qo'ldoshev, S. Tarjima jarayonida madaniy kontekstni saqlash metodlari. Toshkent: O'qituvchi, 2021.
4. Mirzaev, A. Adabiy matnlarni tarjima qilish va nutq uslublari tahlili. Toshkent: Ilm, 2024.